

cituojamieji turi kitokias kalbų nuorodas: altpr. [=prūsų]: starkis, kur.: sterks, starkis), *Sandahts* 232 p. iš Pallas 246 (šaltinyje: Lettis *Stahks* vel *Sandahts*), *Assaris* iš Majew. ir *Boerschik* iš Benecke 61, abu 235 p. (pirminiame šaltinyje: lit. eszerys; kur.: assaris, byerszkis, boerschik Benecke 61); prūsų: *Szabre* 198 p. iš Benecke 120 (šaltinyje: altpr.: szabre; forma klaidinga — Elbingo žod. 570 yra *Seabre*), *Kalis* 211 p. iš ten pat 107 [turėtų būti 103] (šaltinyje: altpr.: kalis), *Angurgis* 214 p. iš ten pat 173 (šaltinyje: altpr.: angurgis), *Wilnis* 218 p. iš ten pat 89 (šaltinyje: altpr.: wilnis (wilms?)); lenkų (kašubų): *Laswora* 106 p. iš Majew. (Majewski II 684 duoda kaip kašubų žodį, neva imtą iš Benekės); lybių: *Nehgus* 57 p. iš Беpr — 1911 27 (šaltinyje: ЛИВЫ nehgus (KAWALL)), be to, *Repsen* 76 p. iš Pallas 413 (šaltinyje: In Rossia occidentali *Raepuschka*, a Livonico (ut videtur) *Repsen*; plg. lybių *repš*, Pabalt. v. *Rebs*, la. *repsis*). Kad lietuviški pavadinimai, atvirkščiai, būtų priskirti kuriai nors kitai kalbai, retai kada pasitaiko, plg. tarp latvių kalbos lydekos pavadinimų *Lideka* 122 p. iš Benecke 165, nors šaltinyje tas žodis aiškiai pateiktas kaip lietuviškas (lit.: lideka).

Senesnių šaltinių moksliniai žuvų pavadinimai ne visada sutampa su dabartiniais, to-

dėl kartais nėra iš sykio aišku, kuri žuvis turėta galvoje. Žodyne duoti vien dabartiniai moksliniai pavadinimai. Identifikavimo klaidų nedaug. Į vieną *Cyprinus carpio* L. straipsnį 151—153 p. iš Majewskio žodyno sudėta ne tik tai, kas ten rasta lygiai taip pavadintame straipsnyje (II 266), bet dar ir kitame, skirtame žuviai *Cyprinus Dobuła* (Majewski II 267); jau vien iš lenkiškų ir lietuviškų pavadinimų matyti, kad tai turėtų būti visai kita žuvis, veikiausiai dabar vadinama *Leuciscus cephalus* (L.), o tokiu atveju jos pavadinimus žodyne reikėtų nukelti į 167 p. Benekei *Gadus morhua* L. yra ne Atlanto, o Baltijos menkė, todėl vokiški pavadinimai iš Benecke 87 turėtų būti cituojami ne *Gadus morhua* (215 p.), o *Gadus morhua calarias* L. straipsnyje (216 p.).

Knygos pabaigoje pridėtos dvi alfabetinės rodyklės — viena (253—323 p.) kirilica, o kita (324—367 p.) lotynišku alfabetu užrašytiems žuvų pavadinimams. Pagal kalbas žodžiai nesugrupuoti, ir tik prie kiekvieno žodžio laužtiniuose skliaustuose prirašytas sutartinis skaičius rodo kalbą. Moksliniai pavadinimai grynai alfabetiškai niekur nepateikti (40—55 p. jie kažkodėl pakartoti lygiai tokia tvarka, kaip ir pačiame žodyne).

V. Urbutis

В. В. Иванов, В. Н. Топоров, Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов, Москва, 1974, 344 p.

Beveik kiekvienas stambesnis tarybinių rusų kalbininkų V. Ivanovo ir V. Toporovo darbas vienu ar kitu požiūriu yra reikšmingas ne tik slavų, bet ir baltų filologijai bei mitologijai. Operuodami nepaprastai gausia visų indoeuropiečių ir jų kaimynų kalbine, tautosakine bei etnografinė medžiaga ir kūrybiškai pasinaudodami moderniausiais mokslo pasiekimais, jie iškelia daug drąsių hipotezių, laužo sustabarėjusius kanonus, atveria kelią naujiems, perspektyvesniems tyrinėjimo metodams. Ypač

reikšmingi jų darbai mitologijos srityje, kurioje pas mus pastaraisiais dešimtmečiais buvo jaučiama ryški stagnacija, atitrūkimas nuo naujaušų pasiekimų, įgytų nagrinėjant kitų indoeuropiečių religines bei mitologines sistemas. Savo darbuose V. Ivanovas ir V. Toporovas daug naudoja baltiškos medžiagos, o kai kurie iš jų ištiesai yra skirti baltų mitologijos, tautosakos ar kalbos problemoms¹.

¹ В. Н. Топоров, К анализу нескольких поэтических текстов, — Poetics. Poetyka.

Neseniai pasirodžiusi nauja V. Ivanovo ir V. Toporovo knyga „Исследования в области славянских древностей“ taip pat patraukia baltistų, ypač tautosakininkų ir mitologų, dėmesį. Joje, remiantis slavų, baltų ir kitų indoeuropiečių atskirų mitologinių terminų etimologijomis ir tautosakinių tekstų sugretinimu, rekonstruojamas vienas iš svarbiausių indoeuropiečių mitų ir su juo susijęs ritualas apie Perkūno ir jo priešininko kovą. Kadangi šis mitas daugeliu ryšių buvo susijęs su visu jų kūrėjų ir saugotojų materialiniu ir dvasiniu gyvenimu, tai jo rekonstrukcija padeda geriau suprasti ne tik senųjų indoeuropiečių mitologiją, bet ir visą jų kultūrą, istoriją, psichologiją.

Knyga sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje analizuojami svarbiausieji mito herojai, jų išikūnijimas įvairiuose vėlyvesniuose tautosakiniuose personažuose, tų herojų kovos pobūdis bei aplinkybės, ritualas, į kurį mitas buvo įjungtas; pateikiami tipologiškai panašūs mito arba jo atskirų elementų atitikmenys daugelio pasaulio tautų folklore.

Rekonstruojama šitokia svarbiausiojo mito siužetinė schema:

„A. Perkūnas yra *viršuje, ant kalno, danguje* (kur kartu yra Saulė su Mėnuliu), prie nukreipto į *keturias* pasaulio šalis trijų dalių *pasaulio medžio viršūnės*.

B. Gyvatė yra *apačioje* ant juodos *vilnos* prie trijų dalių *pasaulio medžio šaknų*.

C. Gyvatė pavagia *raguočius* (ir slepia juos urve už olos); Perkūnas, sudaužydamas *olą*, išlaisvina gyvulius (arba žmones).

D. Gyvatė paeiliui slepiasi po įvairiomis gyvomis būtybėmis arba pasiverčia jomis

Поэтика, II. Hague—Paris—Warszawa, 1966, 77—120; В. Н. Топоров. К балто-скандинавским мифологическим связям, — *Donum Balticum*, Stockholm, 1970, 534—543; В. В. Иванов, Отражение индоевропейской терминологии близничного культа в балтийских языках, — Балто-славянский сборник, Москва, 1972, 193—205; В. Н. Топоров, Заметки по балтийской мифологии, — *ten pat*, 289—314 ir kt.

(žmogum, arkliu, karve ir kt.); gyvatė slepiasi po *medžiu* ir *akmeniu*.

E. Perkūnas *ant arklio* arba ratuose savo ginklu (*kūju—žaibu*) trenkia į medį ir jį uždega, arba į akmenį ir jį sudaužo.

F. Perkūnui nugalėjus gyvatę, pasirodo *vanduo* (arba *lietus*); gyvatė pasislepia žemės vandenyse“ (p. 5).

Kaip nurodo patys knygos autoriai (p. 4), rekonstrukcija daugiausia remiasi baltarusių ir lietuvių tautosakine medžiaga (sakmėmis, tikėjimais, pasakomis, užkalbėjimais, patarlėmis ir priežodžiais, išsireiškimais). Kaip tik Lietuvoje abu mito herojai dar vadinami senaisiais indoeuropietiškais vardais (Perkūnu ir velniu), jiems priskiriama daug kitų tautų tradicijose jau pamirštų ypatybių ir atributų; čia, kaip ir Baltarusijoje, dar gyva tautosaka, kurioje, kad ir modifikuotas, atsispindi senasis indoeuropietiškas mitas. Gausios lietuviškos medžiagos iškėlimas ir jos įjungimas į vieningą mito kompleksą naujai įprasmina daugelį mūsų istorinių, tautosakinių bei etnografinių duomenų, liečiančių visų pirma Perkūno ir velnio personažus: Perkūno ryšį su aukštumomis, dangumi, akmenimis, ołomis, medžiais (ažuolais), ugnimi, balta, raudona spalva, arkliais, ketvirtadieniu ir apskritai keturdale klasifikacine sistema, o jo priešininko — su žemumomis, gyvuliais, vandeniu, juoda spalva, vilna, taip pat akmenimis, medžiais (ažuolais). Nagrinėjamo mito rėmuose lietuvių velnias sugretinamas su vediškuoju drakonu *vštra*, *vala*, slavų gyvulių dievu *Velesu—Volosu* ir kitomis indoeuropietiškomis mitinėmis būtybėmis. Nors rekonstruojant tik vieną mitą, savime aišku, negali visapusiškai atsiskleisti tokio sudėtingo mitinio vaizdinio, koks yra lietuviškas velnias, kilmė ir raida, vis dėlto iš analizės išryškėja daug svarbiausių ir archaiškiausių jo bruožų. Panaudojus daugiau giminingos medžiagos, gerokai buvo praplėstas ir indoeuropietiškojo Perkūno supratimas, iškelta jo reikšminga vieta rituale ir įvairiose apeigose.

Ne visi autorių teiginiai ir hipotezės, liečiantys šiuos personažus, yra vienodai pagrįsti, kai kurie iš jų reikalauja dar tolimesnio tyrimo, sukauptiant daugiau ir akivaizdesnės medžiagos. Viena iš tokių galutinai dar neišspręstų problemų yra Perkūno santykiai su kitomis dangiškomis būtybėmis ir jo vaidmuo dangiškose (Saulės ir Mėnulio) vedybose. Šią problemą liečiančios hipotezės įtikinamumą menkina ir tai, kad autoriai kaip vienu iš svarbiausių argumentų naudoja L. Rėzos paskelbtas mitologines dainas (p. 19–20), kurių autentiškumu pastaruoju metu pagrįstai abejojama². Kartais pasinaudojama ir kita abejotino autentiškumo lietuviška medžiaga, pavyzdžiui, informacija apie neva Perkūno statulėlę, rastą Kernavėje³ (p. 15–16), ne visai patikimais J. Balio paskelbtais duomenimis (p. 25, 92). Tačiau tokių atvejų yra nedaug, ir jie iš esmės nekeičia autorių pozicijos.

Knygoje iškeltos drąsios hipotezės paskatina, pratęsiant su Perkūnu ir jo priešininku velniu susijusių personažų sąrašą, dar paminėti vieną iš populiariausių lietuvių mitinių būtybių — laumę. Laumės kaip tik pasirodo ketvirtadienį⁴ — Perkūno dieną, kuri pagal lietuvių ir latvių tikėjimus siejama su vedybomis. Tą dieną, ypač vakare, draudžiama dirbti tuos moteriškus darbus (pvz., verpti), kuriuos mėgsta laumės. Vaivoryktė, kurią knygos autoriai etimologiškai sieja su Vaiva, neva ketvirtadienį velnio pavogta Perkūno žmona (p. 25), žemaičių dažniausiai yra vadinama *laumės juosta*. Laumės ryši su mitologinėmis, o vėliau ir paprastomis žmonių vedybomis rodo vestuvinis žaidimas „Laumė“⁵. Be galo įdomu, kad rytų

² Žr. A. Jovaišas, Liudvikas Rėza, Vilnius, 1969, 256–290.

³ Žr. A. Tautavičius, Archeologiniai radiniai ir paminklai, — Kernavė, Vilnius, 1972, 41–42.

⁴ Žr.: N. Vėlius, Laumės lietuvių liaudies sakmėse ir tikėjimuose, — LTSR MA darbai, 3(25), 1967, 148.

⁵ Lietuviškos svotbinės dainos, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, II, Vilnius, 1955, 374–375.

Lietuvoje užrašytame šio žaidimo variante⁶ minima visa laumės šeimyna (vyras, brolis) ir kaip tik persiskyrimas su vyru („Vyrū marios“ paskundinau, /Ritinį užritinau“). Su pietų slavų ir kitų balkanų tautų lietaus iššaukimo apeigų svarbiausiomis veikėjomis (*peperuda*, *peperuna*, *dodolica...*), kurias knygos autoriai sieja su Perkūno žmona (p. 106), su laume jungia joje įkūnytas derlingumo, vaisingumo pradai ir tokie lietuviški žodžiai, kaip *laumė* ‘naktinis drugelis’, *laumžirgis* (płg. bulgarų *peperuda* ‘drugelis’)... Laumės ryši su ritualu patvirtina ir žaidimas „Lauminėjimas“⁷, kurį žaidžiant, vienam žaidėjui — „laumei“ užrišamos akys, ir ji gauda kitus žaidėjus — „vaikus“. (Apie draudimo žiūrėti arba aklumo reikšmę Perkūno ritualuose žr. p. 125–130.)

Laumės paveiksle galima atsekti daugelį Perkūnui (arba jo priešininkui velniui) būdingų bruožų, kurie išryškėja analizuojamo mito rėmuose. Iš vienos pusės, laumės siejamos su žemumomis, vandeniu, o iš kitos — su aukštumomis, akmenimis, belemnitais (perkūno kulkomis), ugnimi, netgi ažuolais.

Visi čia suminėti faktai (o juos būtų galima dar papildyti) perša mintį apie lietuvių vandens deivių laumių, giminingų daugeliui chtoninių indoeuropiečių būtybių, galimus meilės arba net vedybinius ryšius su Perkūnu ar jam gimininga dangiška dievybe, ir jų nesėkmingą baigtį. Paralelių apie dangiškos kilmės dievų meilės ryšius ar net vedybas su chtoninėm dievybėm galima rasti daugelio indoeuropiečių mitologijose...

Antroje knygos dalyje nagrinėjami tikėjimai ir apeigos, susijusios su slavų dievybe Jarila, Kupala, karvojum, analizuojama visame pasaulyje paplitusi dualistinė klasifikacinė sistema. Ir nors visa ši dalis pavadinta „Kai kurie

⁶ Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje. Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos [Helsinki (Ryga), 1912], 79; panašiai žr.: Tautosakos darbai, III, Kaunas, 1937, 115.

⁷ Lietuvių kalbos žodynas, VII, Vilnius, 1966, 191.

svarbiausio mito perdirbinėjimai, susiję su derlingumo tikėjimų kompleksu“, vis dėlto ji sudaro savarankiškų straipsnių rinkinio įspūdį, nes joje nagrinėjamų tikėjimų ir apeigų ryšys su svarbiausiuoju mitu perdėm hipotetinis. Šioje knygos dalyje irgi nemažai panaudota baltiškos medžiagos, liečiančios jurgines, jonines, karvojų ir kt. Jos įjungimas į platesnius kompleksus ir susiejimas su įvairiais tikėjimais padeda geriau suvokti daugelį neaiškių mūsų kalendorinių švenčių momentų ar net iš viso jų pirmąją prasmę. Daug mūsų kalendorinių švenčių aiškinimui dėkingos medžiagos yra ir pirmoje knygos dalyje. Įžvalgių knygos autorių sugretinimų dėka galima išaiškinti netgi vieno iš rečiausių ir sunkiausiai suprantamų lietuvių papročių – S. Daukanto aprašyto blukio vilki-

mo ir sudeginimo⁸ prasmę (plg. analogiškus slavų Badniako papročius, aprašytus p. 37–38).

Čia trumpai buvo stengtasi parodyti V. Ivanovo ir V. Toporovo knygos reikšmę lietuvių folkloristikai, kuri, beje, nesiriboja vien labai gausiu lietuviškos medžiagos panaudojimu platesniame indoeuropietiška kontekste ir nauju jos įprasminimu. Kur kas svarbiau yra pats tekstų rekonstrukcijos metodo taikymas mitologijos ir tautosakos mokslo srity.

N. Vėlius

⁸ [S. Daukantas], *Budą Senowęs Lėtuwiū Kalnienū iš Žámajtiū išsraszę Pagal senowęs Rasztū Jokyb's Łaukys, Petropilie, 1845, 141–142.*

Ekspirimentinė ir praktinė fonetika (Ekspirimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga, t. 6), Vilnius, 1974, p. 374

Nelabai dera pradėti recenziją nuo pastabų apie tai, kas dar nepadaryta, bet faktas lieka faktu, kad neturime dar nei lietuvių fonologijos, nei moksliskai parašytos fonetikos. 1965 m. išėjusioje akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje“ beveik visas fonetikos skyrius „jau priklauso praeičiai“¹, t. y. aiškiai paseno. Paseno dėl to, kad Lietuvos fonetikai per pastarąjį dešimtmetį savo pasiektais tyrimų rezultatais gerokai pranoko minėtąjį akademinį veikalą. Nuo 1964 m. reguliariai kas dveji metai išeina vis naujas fonetikos darbų rinkinys. Daugelis tų darbų autorių – fonetikai eksperimentininkai, gerai įvaldę šiuolaikinę techniką ir statistinės analizės metodus. Tokį bendrą įspūdį sukelia ir paskutinis, šeštasis, fonetikos darbų tomas.

Iš viso rinkinyje skelbiamas 21 darbas. Pagal tematiką rinkinys suskirstytas į tris skyrius: „Garsai ir fonemos“ (7 straipsniai), „Žo-

džio kirtis ir priegaidė“ (5 str.), „Frazės kirtis ir intonacija“ (5 str.). Likusieji keturi straipsniai sudaro skyrelį „Metodiniai klausimai“. Lietuvių kalbos fonetikai skirta 13 darbų (be „Metodinių klausimų“). Daugelį iš jų, ypač atliktų eksperimentiškai, čia ir aptarsime, laikydami iš esmės tos pačios eilės, kokia jie išdėstyti rinkinyje.

Įdomiausi ir vertingiausi A. Pakerio, T. Plakunovos ir J. Urbelenės straipsnio „Lietuvių kalbos mišriųjų dvigarsių santykinė trukmė“ (p. 3–47) duomenys yra apie mišriųjų dvigarsių priegaidės ir trukmės santykius. Autoriams pavyko nustatyti, kad mišriųjų dvigarsių *a, e + l, m, n, r* bendroji abiejų dėmenų trukmė iš esmės priklauso nuo priegaidės, o dvigarsiai *i, u + l, m, n, r* linę pailgėti, kai jie kirčiuojami tvirtagališkai, nes dėl to smarkiai pailgėja sonantas. Iš mišriųjų dvigarsių trukmės palyginimo su sudėtiniais dvigarsiais, kurių trukmę autoriai tyrinėjo anksčiau², paaiškėjo,

¹ A. Girdenis, V. Žulys, *Lietuvių kalbos gramatika*, I, Vilnius, 1965, II, ten pat, 1971 (rec.), – *Baltistica* IX(2) (1973) 214.

² А. Пакерис, Т. Плакунова, Я. Урбелене, *Относительная длительность дифтонгов литовского языка*, – *Garsai, priegai-*